

Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2017 / Vol. XXXVI / 2 / 45-59
Originalni naučni rad
UDK: 343.85(497.11)
343.265.2
343.238

DODELA USLOVNOG OTPUSTA I FAKTORI RIZIKA RECIDIVIZMA

Vera Petrović*

Goran Jovanić*

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

Od uvođenja, u Republici Srbiji, do danas, izmenama zakonodavne materije, formalne pretpostavke, koje se tiču dodele uslovnog otpusta, više puta su menjane. U radu su prikazne promene zakonskih odredbi, o uslovnom otpustu u Srbiji i rešenja iz inostranih sistema, kao primeri dobre prakse, a za koje se smatra da bi bilo adekvatno inkorporirati u naše zakonodavstvo. Predmet istraživanja su odluke sudova o dodeli uslovnog otpusta i uvažavanje faktora rizika recidivizma. Cilj istraživanja je utvrđivanje vrste i obima naučno i empirijski dokazanih faktora, koje nadležni sudovi (ne)uzimaju u obzir prilikom dodele uslovnog otpusta. Istraživanje je vršeno na uzorku od 121 dosijea osuđenih, koji su se nalazili na izvršenju kazne u Okružnom zatvoru Užice i Kazneno-popravnom zavodu Padińska Skela. Rezultati istraživanja ukazuju da se prilikom dodele uslovnog otpusta delimično uvažavaju činjenice, za koje je istraživanjima dokazano da predstavljaju faktore rizika recidivizma.

KLJUČNE REČI: uslovni otpust / faktori rizika recidivizma / sud / zatvor

* E-mail: verapetrovic0101@gmail.com

* E-mail: goxi67@gmail.com

1. UVOD

Uslovni otpust, kao krivičnopravni institut, podrazumeva otpuštanje osuđenog iz zatvora pre isteka vremena na koje je osoba osuđena, a zasniva se na proceni da osuđeni ne predstavlja rizik po društvo, te da za vreme uslovnog otpusta neće recidivirati (Jovanić, Ilić, 2009). Sporenja oko uslovnog otpusta su uvek bila prisutna. Jedno od važnijih pitanja i nedoumica oko dodele uslovnog otpusta jeste da li odluke o dodeli uslovnog otpusta treba da donose nadležni sudovi ili nezavisna tela, kao što je bio slučaj i u Srbiji do 2001. godine. Soković (2014) s tim u vezi navodi da, ukoliko se uslovni otpust posmatra kao penološko pitanje i faza u izvršenju kazne zatvora, da odluku treba da donosi komisija za uslovni otpust. Ista autorka (2014) smatra ukoliko uslovni otpust posmatramo kao krivičnopravni institut, kojim se suspenduje sudska odluka, da o tome treba da odlučuje sud, jer se jedna sudska odluka može menjati samo drugom sudskom odlukom. Međutim, bitno je napomenuti da kod uslovnog otpusta, ne dolazi do promene sudske odluke, niti do ponovnog suđenja o istoj krivičnoj stvari. Izrečena kazna i dalje ostaje na snazi, samo se menja ambijent njenog izvršenja (Jovanić, Ilić, 2009).

Sledeće pitanje koje se nameće jeste da li je opravdano postojanje obaveznog uslovnog otpusta, koji u Srbiji postoji od 2012. godine. Da li se uvođenjem obaveznog uslovnog otpusta gubi volunutarizam i proizvoljnost pri oceni da se konkretnom osuđenom dodeli uslovni otpust, ali paralelno sa tim i individualizacija prilikom odlučivanja, kako to navode pojedini autori (Jovanović, 2003; Soković, 2014). Imajući u vidu zakonski definisane uslove za dodelu, te široko postavljene pretpostavke materijalne prorode, svakako da je ostavljeno dovoljno mesta kako za individualizaciju, tako i za proizvoljnost i volunutarizam pri odlučivanju (Jovanić, 2012). Uslovni otpust, za pojedine osuđene može biti motivaciono sredstvo za stvarnu promenu, dok bi kod drugih osuđenih samo bio razlog da, na manifestnom nivou, poštuju pravila u zatvoru, radi dobijanja uslovnog otpusta, ali bez nastupanja stvarne promene (Jovanić, 2012).

2. POJAVA I EVOLUCIJA USLOVNOG OTPUSTA U SVETU

Prema navodima Šukovića (1971) sa primenom uslovnog otpusta se započelo 1820. godine, na teritoriji Australije. Uslovni otpust je tada primenjivan u engleskim kažnjeničkim kolonijama, kako bi se obezbedila besplatna radna snaga, te je njegova primena bila ograničena na radno sposobne osuđene. Svrha uslovnog otpusta u ovom periodu je bila eksploatacija rada osuđenih, kako bi se razvijala i održavala ekonomija na teritoriji Australije (Jovanić, 2012). Nakon razvoja na teritoriji Australije, uslovni otpust se kroz progresivni sistem javlja u Engleskoj 1853. godine i u Irskoj 1854. godine. U ovom periodu dolazi do humanizacije kažnjavanja, jer uslovni otpust nije korišćen sa ciljem obezbeđivanja besplatne radne snage. U Engleskoj je, od 1857. godine uslov za dodelu uslovnog otpusta bio izrečena kazna zatvora preko tri godine (Jovanić, 2012). U Saksoniji, uslovni otpust, čiji je

normativni model poslužio za kao uzor za uvođenje uslovnog otpusta u Srbiji (Radulović, 2005), postoji od 1862. godine (Šuković, 1971). U Kanadi, uslovni otpust postoji od 1868. godine, a u Francuskoj od 1885. godine (Jovanić, 2012).

3. POJAVA I EVOLUCIJA USLOVNOG OTPUSTA U SRBIJI

Od uvođenja uslovnog otpusta do danas, u Srbiji, formalni elementi koji se tiču dodele uslovnog otpusta su više puta menjani, dok su pretpostavke materijalne prirode od uvođenja usmerene na pozitivnu promenu ponašanja kod osuđenog. Zakonom o uslovnom otpuštanju krivaca iz kaznitelnih zavedenja, uslovni otpust je u Srbiji uveden 22. maja 1869. godine (Pavlović, 2007). U ovom periodu, postojala je razlika u primeni uslovnog otpusta u odnosu na to da li se radi o primarno osuđenim ili recidivistima. Primarno osuđeni su mogli dobiti uslovni otpust nakon proteka više od polovine izrečene kazne, dok je uslov koji se tiče proteka kazne, ukoliko se radi o recidivistima bio dve trećine izvršene kazne (Jovanić, 2012). U ovom periodu uslovni otpust nije mogao biti dodeljen vešestrukim povratnicima, osobama kojima je raniji uslovni otpust opozvan i osobama koje su osuđene na relativno kratke kazne (Šuković, 1791).

Zakonom o izvršavanju kazni lišenja slobode iz 1929. godine u Srbiji je uveden Irski progresivni sistem, koji je kao poslednju fazu u izvršenju predviđao fazu uslovnog otpusta (Soković, 2014). U ovom periodu, pravo na dodelu uslovnog otpusta, primarno osuđeni su sticali nakon proteka jedne trećine izvršene kazne, a povratnici nakon dve trećine izvršene zatvorske kazne (Ignjatović, 1998), ali samo u situaciji da su osuđeni na kaznu zatvora preko godinu dana (Ignjatović, 2016).

Sledeća izmena zakonodavstva je nastupila 1947. godine, stupanjem na snagu Krivičnog zakonika Federativne Narodne Republike Jugoslavije¹. Članom 85. navedenog zakona je bilo precizirano da osuđeni može dobiti uslovni otpust nakon proteka jedne polovine kazne, ukoliko mu je izrečena kazna lišenja slobode sa prinudnim radom, kazna lišenja slobode ili kazna popravnog rada. Ukoliko se osuđeni nalazio na izvršenju kazne lišenja slobode sa prinudnim radom u doživotnom trajanju, uslovni otpust je mogao dobiti nakon izvršenih petnaest godina kazne.

Izglasavanjem Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, bilo je definisano da se uslovni otpust može dobiti nakon proteka jedne polovine izrečene kazne. Izuzetno je postojala i mogućnost dodele uslovnog otpusta nakon proteka jedne trećine kazne zatvora, ukoliko su postojale okolnosti koje su pokazivale da je postignuta svrha kažnjavanja (Jovanić, 2012).

Krajem prošlog veka, izglasan je Zakon o izvršenju krivičnih sankcija², kojim su bile predviđene dve mogućnosti dodele uslovnog otpusta i to uslovni otpust od strane Komisije za uslovni otpust i uslovni otpust koji se dodeljivao odlukom upravnika

¹ "Službeni list FNRJ", br. 106/47

² "Službeni glasnik Srbije", br. 16/97

zatvora (Ilić, Jovanić, 2011). Nadležnost za donošenje odluke o dodeli uslovnog otpusta se menja donošenjem Zakonika o krivičnom postupku³, te se sa Komisije za uslovni otpust, prenosi na sudove koji su sudili u prvom stepenu (Soković, 2014).

Nova izmena zakona je usledila 2005. godine. Krivičnim zakonikom Republike Srbije⁴, članom 46., bilo je precizirano da sud može uslovno otpustiti osuđenog nakon proteka jedne polovine izvršene kazne zatvora. U narednim izmenama zakona, odnosno Krivičnim zakonikom Republike Srbije⁵ precizirani restriktivniji uslovi za dodelu uslovnog otpusta. Članom 46. propisano je da se može uslovno otpustiti osuđeni koji je izvršio dve trećine izrečene kazne zatvora.

4. NORMATIVNO UREĐENJE DODELE USLOVNOG OTPUSTA U SRBIJI

Aktuelno zakonsko rešenje iz Krivičnog zakonika Republike Srbije⁶ predviđa da je formalni osnov za dodelu uslovnog otpusta protek dve trećine izrečene kazne zatvora. U članu 46. stav 2. predviđa se obavezni uslovni otpust za pretežan broj krivičnih dela, ukoliko su ispunjeni uslovi predviđeni zakonom. Fakultativni uslovni otpust zadržan je, ukoliko se radi o kazni zatvora od 30 do 40 godina; kazni za krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom; za krivična dela protiv polne slobode; krivično delo nasilja u porodici; krivično delo neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga; krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Srbije; krivično delo primanja mita i krivično delo davanja mita. Uslovni otpust je fakultativan i za osuđene, za koje su postupci vođeni prema Zakonu o organizaciji nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih teških krivičnih dela, kao i za lica koja su više od tri puta pravnosnažno osuđena na bezuslovnu kaznu zatvora, a nije izvršeno brisanje ili ne postoje uslovi za brisanje neke od osuda (član 46. stav 2.).

Ovakvo zakonsko rešenje o fakultativnom uslovnom otpustu Ignjatović (2016) kritikuje postavljajući pitanje, po kom kriterijumu je došlo do opredeljivanja za pojedina krivična dela, ali ne i za dela veće društvene opasnosti, kao što je na primer razbojništvo. Isti autor (2016:54) kritikujući ograničenje dodele uslovnog otpusta za pojedina krivična dela, navodi da bi model uslovnog otpusta trebalo da ima u vidu crte ličnosti učinioca, a ne vrstu dela koje je izvršeno.

Još jedna nelogičnost, odnosno neusaglašenost zakonskih odredbi, nalazi se u činjenici da je članom 5. Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima⁷ definisano da se ne može uslovno otpustiti lice koje je izvršilo neko od krivičnih dela koja su propisana članom 3. istog zakona. To su krivična dela protiv polne slobode gde je objekat

³ "Službeni glasnik SRJ", br. 70/2001

⁴ "Službeni glasnik RS", br. 85/05

⁵ "Službeni glasnik RS", br. 72/2009 i 111/2009

⁶ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

⁷ "Službeni glasnik RS", br.32/2013

radnje maloletno lice. S tim u vezi, zapažamo da Krivični zakonik Republike Srbije,⁸ za sva krivična dela protiv polne slobode, daje mogućnost fakultativnog uslovnog otpusta, ali ne i zabranu uslovnog otpusta, ukoliko je objekat radnje maloletno lice.

Pretpostavke materijalne prirode su takve da je članom 46. Krivičnog zakonika Republike Srbije,⁹ definisano da će se, pri oceni, u obzir uzimati vladanje osuđenog tokom izvršenja kazne, izvršavanje radnih obaveza, s obzirom na radnu sposobnost, kao i druge okolnosti koje ukazuju da je postignuta svrha kažnjavanja. Stavom 1., članom 46. je definisano da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je dva ili više puta disciplinski kažnjavan ili kome su oduzete dodeljene pogodnosti. Kako je ranijim zakonskim odredbama bilo precizirano da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je pokušao bekstvo ili pobjegao iz ustanove, ovakvo, restriktivnije zakonsko rešenje, može se objasniti činjenicom da trenutno, u Republici Srbiji, za najveći broj krivičnih dela, postoji obavezan uslovni otpust, a samo za određen, manji broj krivičnih dela, postoji fakultativna primena uslovnog otpusta (Jovanić, Petrović, 2017:100).

5. NORMATIVI ZA DODELU USLOVNOG OTPUSTA U INOSTRANIM ZAKONODAVSTVIMA KAO PRIMERI DOBRE PRAKSE

Evidentno je da su u Srbiji postojale učestale promene zakonskih normi, koje se tiču uslovnog otpusta. Čini se da Srbija još uvek nije pronašla najadekvatnija zakonska rešenja. Nisu propisane one norme koje se čine svrsishodne, koje bi omogućile adekvatnu primenu ovog krivičnog instituta. S tim u vezi, u ovom delu rada nećemo pretendovati da detaljno prikažemo normative za dodelu uslovnog otpusta koji postoje u drugim državama, već ćemo se samo usmeriti na one ideje koje se čine racionalnim za implementiranje i u naš krivičnopravni sistem.

U Francuskoj i Belgiji su specifikovani kriterijumi za dodelu uslovnog otpusta, ukoliko se radi o primarno osuđenim učiniocima krivičnih dela i recidivistima. Jovanović (2003a) navodi da u Francuskoj uslovni otpust primarno osuđeni mogu dobiti nakon proteka jedne polovine izvršene kazne, a recidivisti nakon dve trećine. U Belgiji primarni učinioi krivičnih dela mogu podneti molbu nakon proteka jedne trećine izvršene kazne, a recidivisti nakon proteka dve trećine izrečene kazne zatvora. Slične zakonske odredbe su postojale i u Srbiji do 1947. godine. Različito definisanje uslova za primarno osuđene i recidiviste, ima opravdanja jer, kako navode Knežić i Stojanović (2015), recidivisti krivična dela ponavljaju više puta, a kriminal im predstavlja način življenja. Takođe, kod recidivista postoji veći stepen društvene opasnosti i viši nivo rizika, a prema principima efektivnog tretmana (Andrews, Bonta, Hoge, 1990), prestupnicima sa višim nivoom rizika je potreban intenzivniji tretman.

⁸ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

⁹ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

Pored različitog definiisanja uslova za dodelu kod primarnih učinilaca i recidivista, postoje i odrednice koje se tiču minimalnog boravka u zatvoru i mogućnosti podnošenja molbe za dodelu uslovnog otpusta. Jovanović (2003a) navodi da u Švajcarskoj, osuđeni može podneti molbu za dodelu uslovnog otpusta, ukoliko je proteklo dve trećine izrečene kazne zatvora, ali ne manje od tri meseca. U Danskoj osuđeni može biti uslovno otpušten nakon proteka dve trećine kazne, ali ne manje od dva meseca. Ovakva zakonska rešenja su opravdana za implementiranje u naš krivičnopravni sistem iz više razloga. Treba istaći da, u zatvorima u Srbiji, osuđeni najčešće borave na izvršenju kratkih kazni zatvora. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku (2015) u 2015. godini, 91,2% svih izrečenih kazni zatvora je bilo do tri godine (37,5% su bile kazne do šest meseci; 27,5% su bile kazne od šest meseci do godinu dana; 26,2% su bile kazne od godinu dana do tri godine) Jovanić (2016) ističe mogućnost da se u velikom broju takvih slučajeva, može izreći (makar prema formalnim kriterijumima) alternativna krivična sankcija i izbeći negativne posledice zatvaranja (Jovanić, 2016). Ako se u obzir uzme i činjenica da se pritvor uračunava u izrečenu kaznu zatvora, veliki broj osuđenih, već nakon pritvora ili ubrzo nakon toga stiže pravo podnošenja molbe za dodelu uslovnog otpusta. U takvoj situaciji, ostaje pitanje, kako utvrditi da li se osuđeni u tolikoj meri popravio, da se može smatrati da je opravdano dodeliti uslovni otpust (Vuković, 2016). Pritvor koji se uračunava u kaznu zatvora, udružen sa kratkotrajnim kaznama koje se izriču, ukazuje na činjenicu da se na planu promene osuđenog može malo postići, a javlja se i problem upoznavanja individualnih karakteristika osuđenih, jer vreme koje osuđeni provede na izvršenju kazne nije dovoljno za realizaciju tretmana i praćenje nastalih promena (Petrović, 2017).

U Engleskoj, osuđeni ukoliko jednom zatraži uslovni otpust i bude odbijen, može ponovo podneti molbu za dodelu uslovnog otpusta, ali tek nakon što protekne trinaest meseci od prethodno podnešene molbe (Jovanović, 2003a). Kako u Srbiji ovakva zakonska odredba ne postoji, neretko se dešava da osuđeni, čim budu odbijeni za dodelu uslovnog otpusta, istog dana ili u kratkom roku, ponovo podnose molbu za dodelu uslovnog otpusta. Ovakve situacije dovode do opterećenja sudova. Pored toga, evidentno je da će takva molba ponovo biti odbijena, jer kako nije prošao određeni vremenski period, tako nije mogla ni nastupiti pozitivna promena kod osuđenog, koja bi uticala da donošenje drugačijeg rešenja. Stoga se, kao opravdana, nameće potreba zakonskog definisanja proteka vremena, nakon koga osuđeni, kome je molba za dodelu uslovnog otpusta odbijena, može ponovo podneti molbu.

6. FAKTORI RIZIKA RECIDIVIZMA

Faktori koji su u brojnim naučnim analizama, zasnovanim na istraživanjima, označeni kao činjenice koje utiču na pojavu recidivizma, mogu se podeliti u dve kategorije. Prvu od njih čine faktori koji doprinose i nastanku primarnog kriminaliteta, a to su: socioekonomski uslovi, porodične prilike, nizak obrazovni nivo i nezaposlenost (Ilić, Jovanić, 2011). Drugu grupu čine faktori koji nemaju uticaja kod nastanka primarnog kriminaliteta. U te faktore se ubrajaju: neadekvatan tretman prilikom izvršenja institucionalnih sankcija, kriminalna infekcija,

navikavanje na uslove života u ustanovi, odbacivanje i stigmatizacija od socijalnog okruženja. Osobine ličnosti koje utiču na pojavu recidivizma su snižen prag tolerancije na frustracije, sklonosti i navike za vršenje krivičnih dela i afektivno reagovanje (Milutinović, 1988). Andrews, Bonta i Wormith (2006), kao faktore rizika recidivizma navode: nestrukturirano slobodno vreme, antisocijalne stavove, istoriju antisocijalnog ponašanja, antisocijalne obrasce ličnosti, antisocijalne prijatelje, problematične okolnosti u okruženju i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci. Drugi autori takođe nestrukturirano slobodno vreme navode kao faktor rizika recidivizma (Zamble, Quinsey, 1997: prema Link, Williams, 2015). Millie i Erol (2006) kao faktore rizika recidivizma navode zloupotrebu psihoaktivnih supstanci, neadekvatno obrazovanje, neadekvatne stručne veštine, neadekvatne kognitivne i interpersonalne veštine, antisocijalne stavove i nizak socioekonomski status. Makarios, Steiner i Travis (2010) navode da su ključni faktori rizika recidivizma neadekvatno obrazovanje, problemi pri zapošljavanju, zloupotreba supstanci i neadekvatna finansijska podrška. Žunić-Pavlović (2004) smatra da su faktori rizika prediktori budućeg kriminalnog ponašanja, koji su, na osnovu jačine empirijskih dokaza, svrstani u glavne i sporedne. Kao glavne faktore autorka navodi: antisocijalne stavove, vrednosti i uverenja; kognitivno-emocionalna stanja; prokriminalno udruživanje i izolaciju od prosocijalnih pojedinaca; faktore temperamenta i ličnosti; slabu socijalizaciju; impulsivnost; agresivnu energiju; egocentrizam; ispodprosečnu verbalnu inteligenciju; sklonost riziku i slabo razvijene veštine rešavanja problema; istoriju antisocijalnog ponašanja sa početkom na mlađem uzrastu; porodične faktore; nizak obrazovni nivo i nivo profesionalnog ili finansijskog postignuća i nestabilnu istoriju zaposlenja (Žunić-Pavlović, 2004).

U literaturi se najčešće navodi sedam faktora stabilnosti (dinamičkih faktora) i to: antisocijalne sklonosti (impulsivnost, avanturističko zadovoljstvo, agresivno i razdražljivo ponašanje); prokriminalni stavovi (racionalizacija zločina i negativni stavovi prema zakonu); socijalna podrška za kriminalno ponašanje (izolacija od prosocijalnih prijatelja, druženje sa kriminalcima); zloupotreba droga i alkohola; neprikladni i disharmonični bračni i porodični odnosi; neuspeh u školovanju i radu (nizak nivo zadovoljstva poslom) i nedostatak prosocijalnih rekreativnih aktivnosti (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016). Istraživači su identifikovali i statičke faktore rizika koji mogu uticati na predikciju budućeg kriminalnog ponašanja, kao što su starost izvršioca pri prvom hapšenju i broj ranijih osuda (Austin, 2004).

7. CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je utvrđivanje vrste i obima naučno i empirijski dokazanih faktora, koje nadležni sudovi (ne)uzimaju u obzir prilikom dodele uslovnog otpusta. Zadaci istraživanja usmereni su na sagledavanje statistički značajne veze između odluka nadležnih sudova sa dinamičkim i statičkim faktorima rizika recidivizma kod osuđenih, prilikom dodele uslovnog otpusta.

8. METODE RADA

Istraživanje je realizovano u Okružnom zatvoru Užice i Kazneno-popravnim zavodu Padinska Skela. Uzorak istraživanja činili su dosjei svih osuđenih (121), koji su u periodu od januara do juna 2016. godine podneli molbu za dodelu uslovnog otpusta i kojima je, na podnetu molbu, odgovoreno od strane nadležnih sudova. Za prikupljanje podataka korišćeni su posredni izvori, to jest dokumentacija koja sadrži zabeleške o proceni karakteristika osuđenih i izveštaji povodom molbi osuđenih za dodelu uslovnog otpusta. U cilju sagledavanja povezanosti između odluka o dodeli uslovnog otpusta i faktora rizika recidivizma korišćena je korelaciona analiza.

9. FAKTORI RIZIKA RECIDIVIZMA UVAŽAVANI OD STRANE SUDOVA PRILIKOM DODELE USLOVNOG OTPUSTA

Podaci dobijeni istraživanjem ukazuju na činjenicu su nadležni sudovi u 27,3% (33) doneli pozitivne odluke povodom molbi osuđenih za dodelu uslovnog otpusta. Prilikom analize odluka sudova za dodelu uslovnog otpusta utvrđeno je postojanje statistički značajne povezanosti sa varijablama, koje su razvrstane u statičke i dinamičke faktore rizika recidivizma. Razvrstavanje na statičke i dinamičke faktore rizika recidivizma je izvršeno na osnovu definisanja faktora u Uputstvu za primenu upitnika za procenu rizika za osuđene na kaznu zatvora do tri godine, koji se koristi u posmatranim zatvorskim ustanovama. Istorijski, odnosno statički faktori su, po svojoj prirodi nepromenljivi, dok su dinamički faktori, odnosno faktori stabilnosti, podložni promeni pod uticajem adekvatnih intervencija (Žunić-Pavlović, 2004). Iako su statički faktori nepromenljivi, njihovo postojanje i uvažavanje je značajno, jer predstavljaju važan prediktor budućeg ponašanja (Lancaster, Lumb, 2006).

9.1. Dinamički faktori rizika uvaženi od strane suda prilikom dodele uslovnog otpusta

Prilikom analize odluka sudova za dodelu uslovnog otpusta, utvrđeno je postojanje statistički značajne povezanosti izvesnim brojem dinamičkih faktora rizika recidivizma (Tabela 1).

Tabela 1. Uvaženi dinamički faktori rizika recidivizma

Varijabla	Odluka suda
Radne navike	0,283**
Korišćenje droga	-0,312***
Odnos prema zajednici	-0,231*
Socijalni kontakti	-0,387**
Odnos prema autoritetu	-0,220*
Korišćenje slobodnog vremena	-0,307***
Druženje sa licima koja se bave kriminalom	-0,234**
Socijalna integracija	-0,318***
Apstinencijalna kriza	-0,191*
Poremećaji u ponašanju	-0,295**
Kriminalni stavovi	-0,183*

*** p < 0,001, ** p < 0,01, *p < 0,05.

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 1 zapaža se da se:

- sudovi češće opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju razvijene radne navike;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji koriste drogu;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju neadekvatan odnos prema društvenoj zajednici;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju neadekvatne socijalne kontakte;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju neadekvatan odnos prema autoritetu;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji neorganizovano provode slobodno vreme;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji se druže sa osobama koje se bave kriminalnim aktivnostima;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima sa nezadovoljavajućom socijalnom integracijom;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima kod kojih postoje znaci apstinencijalne krize;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima kod kojih su učestali poremećaji u ponašanju;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima kod kojih su izraženiji kriminalni stavovi.

9.2. Statički faktori rizika uvaženi od strane suda prilikom dodele uslovnog otpusta

Prilikom analize odluka sudova za dodelu uslovnog otpusta, utvrđeno je postojanje statistički značajne povezanosti sa izvesnim brojem statičkih faktora rizika recidivizma (Tabela 2).

Tabela 2. Uvaženi statički faktori rizika recidivizma

Varijabla	Odluka suda
Roditeljstvo	0,278**
Zaposlenje	0,258**
Procenjen nivo rizika	0,234*
Privodenje pre šesnaeste godine	-0,194*
Finansijski problem	-0,186*
Porodično okruženje	-0,258**
Problem sa zakonom zbog alkohola	-0,386***
Problemi na poslu zbog alkohola	-0,202*
Problemi na poslu zbog alkohola	-0,255**
Terapija psihofarmacima	-0,249**

*** p < 0,001, ** p < 0,01, *p < 0,05.

Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 1. zapaža se da se:

- sudovi češće opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju decu;
- sudovi češće opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji su zaposleni;
- sudovi češće opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima kod kojih je procenjen niži nivo rizika;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji su privođeni pre šesnaeste godine;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju izraženije finansijske probleme;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji potiču iz porodica sa izraženim socio-patološkim pojavama;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju izraženije probleme sa zakonom zbog alkohola;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju izraženije probleme na poslu zbog alkohola;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji imaju izraženije probleme sa zdravljem zbog alkohola;
- sudovi ređe opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta osuđenima koji koriste terapiju psihofarmacima.

10. ZAKONSKO DEFINISANJE MATERIJALNIH USLOVA ZA DODELU USLOVNOG OTPUSTA

Članom 46. stavom 1. Krivičnog zakonika Republike Srbije¹⁰ precizirano je da sud može uslovno otpustiti osuđenog, ako se u toku izvršenja kazne tako popravio, da se može sa osnovom očekivati da će se na slobodi dobro vladati, a naročito da do isteka vremena za koje je izrečena kazna, neće učiniti novo krivično delo. Pri oceni da li će se osuđeni uslovno otpustiti, uzima se u obzir njegovo vladanje za vreme izvršenja kazne, izvršavanje radnih obaveza, s obzirom na njegovu radnu sposobnost, kao i druge okolnosti. Sa druge strane, Zakonik o krivičnom postupku¹¹ u članu 567. definiše da će veće suda, prilikom odluke o dodeli uslovnog otpusta, posebno imati u vidu procenu rizika osuđenog, uspešnost u izvršavanju programa postupanja, raniju osuđivanost, životne okolnosti i očekivano delovanje uslovnog otpusta na osuđenog.

Na osnovu ovako postavljenih zakonskih odredbi, primetno je da su odredbe Krivičnog zakonika Republike Srbije¹² široko postavljene, te da je uslov za dodelu uslovnog otpusta, usmeren na pozitivnu promenu ponašanja kod osuđenog, a da se pri tome primat daje tretmanskim faktorima rizika (vladanje za vreme kazne, izvršavanje radnih obaveza). U našem istraživanju tretmanski faktori nisu pokazali statistički značajnu povezanost sa odlukom suda za dodelu uslovnog otpusta. Kako su druge okolnosti, koje pokazuju da osuđeni, dok traje uslovni otpust, neće izvršiti novo krivično delo, široko definisane, može se reći da su pojedine okolnosti, koje možemo svrstati u ovu kategoriju, imale uticaja na sudije, prilikom donošenja odluke, odnosno da su pokazale statistički značajnu povezanost u našem istraživanju (radne navike; korišćenje droga; socijalni kontakti; druženje na licima koja se bave kriminalom; kriminalni stavovi; porodično okruženje; problemi sa alkoholom).

Ukoliko se sagledaju zakonske odredbe koje se tiču uslovnog otpusta, a koje su definisane Zakonikom o krivičnom postupku,¹³ zapaža se da sudovi, prilikom dodele uslovnog otpusta, uvažavaju procenu rizika, te da češće dodeljuju uslovni otpust osuđenima kod kojih postoji niži nivo rizika i da uzimaju u obzir pojedine životne okolnosti. Međutim, ono što se zapaža kao ključna činjenica jeste da, u našem istraživanju, recidivizam nije pokazao statistički značajnu povezanost sa odlukama sudova, a da Zakonik o krivičnom postupku¹⁴ naglašava da se, prilikom dodele uslovnog otpusta, u obzir uzimaju ranije osude, odnosno recidivizam. Podatak da ranija osuđivanost nije od uticaja prilikom dodele uslovnog otpusta iznose i Vujičić, Stevanović i Ilijić (2017) navodeći da je u Kazneno-popravnim zavodima u Sremskoj Mitrovici, Nišu i Požarevcu 49,8% uslovno otpuštenih bilo ranije osuđivano.

¹⁰ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

¹¹ "Službeni glasnik RS", br. 55/2014

¹² "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

¹³ "Službeni glasnik RS", br. 55/2014

¹⁴ "Službeni glasnik RS", br. 55/2014

11. RAZLIKE IZMEĐU SUDSKI UVAŽAVANIH I EMPIRIJSKI DOKAZANIH FAKTORA RIZIKA RECIDIVIZMA

Prilikom donošenja odluke o dodeli uslovnog otpusta sudovi uzimaju u obzir pojedine faktore, za koje je, brojnim istraživanjima, dokazano da utiču na pojavu recidivizma. Ustanovljeno je postojanje statistički značajnog uticaja pojedinih faktora, koji se navode u literaturi kao ključni faktori rizika recidivizma, sa odlukom suda o dodeli uslovnog otpusta. Ti faktori su: druženje sa licima koja se bave kriminalom (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016); problemi sa alkoholom i drogama (Andrews, Bonta, Wormith, 2006; Makarios, Steiner, Travis, 2010; Millie, Erol, 2006); zaposlenje i promene zaposlenja (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016, Makarios, Steiner, Travis, 2010; Žunić-Pavlović, 2004); starost pri prvom hapšenju (Austin, 2004; Žunić-Pavlović, 2004); način korišćenja slobodnog vremena (Andrews, Bonta, Wormith, 2006) i socioekonomski status (Ilić, Jovanić, 2011; Makarios, Steiner, Travis, 2010; Millie, Erol, 2006; Žunić-Pavlović, 2004).

Faktori koji nisu ostvarili statistički značajan uticaj, a koji su istraživanjima identifikovani kao rizični su: prethodna osuđivanost, odnosno recidivizam, (Austin, 2004); negativan odnos prema zakonu (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016); neadekvatan obrazovni nivo (Ilić, Jovanić, 2011; Makarios, Steiner, Travis, 2010; Millie, Erol, 2006; Žunić-Pavlović, 2004); zlostavljanje u porodici (Žunić-Pavlović, 2004) i učešće u prosocijalnim aktivnostima (Public Safety Performance Project, 2011, prema: Ilijić, 2016).

12. ZAKLJUČAK

U radu je ukazano na postojanje brojnih problema u primeni instituta uslovnog otpusta. Zakonske norme koje se rapidno menjaju i donošenje novih zakona i podzakonskih propisa, doprinose javljanju neusaglašenosti. Takvo stanje je primetno i kod normiranja uslova za dodelu uslovnog otpusta. U prethodnom delu rada smo ukazali na neusaglašenost Krivičnog zakonika Republike Srbije¹⁵ i Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima¹⁶. Krivični zakonik Republike Srbije¹⁷ propisuje fakultativni uslovni otpust, za sva krivična dela protiv polne slobode. Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima¹⁸ propisuje zabranu dodeljivanja uslovnog otpusta, ukoliko su navedena krivična dela izvršena prema maloletnom licu. Još jedna neusaglašenost zakonskih normi je uočljiva, kada se sagledaju odredbe Krivičnog zakonika

¹⁵ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

¹⁶ "Službeni glasnik RS", br. 32/2013

¹⁷ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

¹⁸ "Službeni glasnik RS", br. 32/2013

Republike Srbije¹⁹, (kojim je definisano da uslovni otpust ne može dobiti osuđeni koji je dva ili više puta disciplinski kažnjavan ili kome su oduzete dodeljene pogodnosti) i Zakonika o krivičnom postupku,²⁰ (kojim je definisano da se ne može uslovno otpustiti osuđeni koji je pokušao bekstvo ili pobjegao iz zatvora). Očigledno da smo čestim promenama zakona, u cilju iznalaženja najboljih rešenja, došli u situaciju da imamo neusaglašene zakonske norme, koje stvaraju konfuznu situaciju. Prilikom analize zakonskih odredbi drugih država i zakonskih odredbi o dodeli uslovnog otpusta kroz istoriju Srbije, primetno je da su, do 1947. godine, u Srbiji, postojale odredbe koje bi valjalo reafirmisati u aktuelni zakonski okvir. Tiču se različitog normativnog definisanja uslova za dodelu primarnim učiniocima krivičnih dela i recidivistima. Čini se da smo u potrazi za adekvatnim zakonskim rešenjima, zanemarili ličnost i druge bitne osobine osuđenih, koje bi trebalo da nas opredeljuju da li ćemo konkretnom osuđenom dodeliti uslovni otpust ili ne.

Primetno je da se sudovi u malom broju slučajeva opredeljuju za dodelu uslovnog otpusta (27,3%), iako u Srbiji, za pretežan broj krivičnih dela, postoji obavezan uslovni otpust. Takvo stanje može ukazivati na nepoverenje u osuđene, neadekvatnu primenu penalnog tretmana, ali i na bojazan od pogrešne procene.

Izmenama zakonskih normi, uvažavanjem dobrih iskustava inostranih država, uz poštovanje naučno dokazanih faktora, doprinelo bi se kvalitetnijoj proceni rizika recidivizma tokom dodele uslovnog otpusta i ostvarila bi se bolja povezanost naučnih saznanja u praktičnoj primeni.

LITERATURA

- (1) Andrews, D., Bonta, J., & Hoge, R. (1990). Classification for Effective Rehabilitation. *Criminal Justice and Behavior*, 17(1), Pg. 19–52.
- (2) Andrews, D., Bonta, J., & Wormith, S. (2006). The Recent Past and Near Future of Risk and/or Need Assessment. *Crime Delinquency*, 52(1), Pg. 7-27.
- (3) Austin, J. (2004). The Proper and Improper Use of Risk Assessment in Corrections. *Federal Sentencing Reporter*, 16, Pg. 1-6.
- (4) Ignjatović, Đ. (1998). *Kriminologija*. Beograd: NOMOS.
- (5) Ignjatović, Đ. (2016). Uslovni otpust - pravna i penološka analiza. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 64(1), str. 31-66.
- (6) Ilić, Z., & Jovanić, G. (2011). *Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom – stanje i perspektive tretmana osuđenih lica u Srbiji*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (7) Ilijić, Lj. (2016). *Uticao obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja na redukciju recidivizma kod osuđenih lica*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- (8) Jovanić, G. (2012). *Standardizacija postupka uslovnog otpusta kao mera zaštite od recidiva*. Doktorska disertacija. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

¹⁹ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

²⁰ "Službeni glasnik RS", br. 55/2014

- (9) Jovanić, G. (2016). Alternativne sankcije u neonatalnom inkubatoru. U: N., Macanović (Ur.) *Probacija i alternativne krivične sankcije – mogućnosti i perspektive*. Banja Luka: Centar modernih znanja, str. 8-23.
- (10) Jovanić, G., & Ilić, Z. (2009). Uslovno otpuštanje osuđenih lica. U: D. Radovanović (Ur.) *Istraživanja u specijalnoj pedagogiji*. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 349-364.
- (11) Jovanić, G., & Petrović, V. (2017). Uslovno otpuštanje u praksi okružnog zatvora i nadležnih sudova. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(1), str. 95-122.
- (12) Jovanović, S. (2003). Mogući pravci preispitivanja instituta uslovnog otpusta s osvrtom na francuska rešenja, *Temida*, 6(3), str. 21-26.
- (13) Jovanović, S. (2003a). *Uslovni otpust u jugoslovenksom krivičnom pravu*. Magistarska teza. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet.
- (14) Knežić, B., & Stojanović, M. (2015). Odnos recidivista prema obrazovanju u KPZ. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 34(2), str. 63-77.
- (15) Krivični zakonik Federativne Narodne Republike Jugoslavije. Službeni list FNRJ, br. 106/47. Preuzeto sa: <http://www.propisi.com/krivicni-zakonik-opsti-deo.html>
- (16) Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik RS, br. 85/05.
- (17) Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik RS, br. 72/2009 i 111/2009.
- (18) Krivični zakonik Republike Srbije. Službeni glasnik RS, br. 94/2016.
- (19) Lancaster, E., & Lumb, J. (2006). The Assessment of Risk in the National Probation Service of England and Wales. *Journal of Social Work*, 6(3), Pg. 275-291.
- (20) Link, A., & Williams, D. (2015). Leisure Functioning and Offender Rehabilitation: A Correlational Exploration Into Factors Affecting Successful Reentry. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Pg. 1–21.
- (21) Makarios, M., Steiner, B., & Travis, L. (2010). Examining the Predictors of Recidivism Among Men and Women Released From Prison in Ohio. *Criminal Justice and Behavior*, 37(12), Pg. 1377-1391.
- (22) Millie, A., & Erol, R. (2006). Rehabilitation and Resettlement: A Study of Prolific Offender Case Management in Birmingham, United Kingdom. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 50(6), Pg. 691-710.
- (23) Milutinović, M. (1988). *Kriminologija*. Beograd: Savremena administracija.
- (24) Pavlović, M. (2007). Slabost krivične presude u Srbiji krajem XIX i početkom XX veka. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 55(2), str. 86-97.
- (25) Petrović, V. (2017). Izricanje kazne zatvora u Srbiji kao reakcija na zločin. U: O. Jović-Prlainović (Ur.) *Tematski zbornik radova "Nacionalno i međunarodno pravo – aktuelna pitanja i teme", Tom II*. Kosovska Mitrovica: Pravni fakultet Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, str. 111-129.
- (26) Public Safety Performance Project. (2011). Risk/Needs Assessment 101: Science Reveals New Tools to Menage Offenders. Pew-Center on the States. Preuzeto sa: http://www.pewtrusts.org/~media/legacy/uploadedfiles/pcs_assets/2011/pewriskassessmentbriefpdf.pdf
- (27) Radulović, D. (2005). Uslovni otpust. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 43(1), str. 126-140.
- (28) Republika Srbija, Republički zavod za statistiku. (2015). *Punoletni učinioi krivičnih dela u Republici Srbiji, Prijave, optuženja i osude*, Bilten 617. Beograd.
- (29) Soković, S. (2014). Uslovni otpust – sporna pitanja i moguća zakonska rešenja. *Crimen*, 5(1), str. 35-49.
- (30) Šuković, M. (1971). *Uslovni otpust*. Institut za kriminološka i kriminalistička istraživanja, Beograd.

- (31) Vujičić, N., Stevanović, Z., & Ilijić, Lj. (2017). *Primena instituta uslovnog otpusta od strane sudova u Republici Srbiji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- (32) Vuković, N. (2016). Izuzeće sudije i drugi procesnopravni problemi u primeni uslovnog otpusta. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 64(2), str. 171-199.
- (33) Zakon o izvršenju krivičnih sankcija. Službeni glasnik Srbije, br. 16/97.
- (34) Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Službeni glasnik RS, br. 32/2013.
- (35) Zakonik o krivičnom postupku. Službeni glasnik RS, br. 55/2014.
- (36) Zakonik o krivičnom postupku. Službeni list SRJ, br. 70/2001.
- (37) Zamble, E., & Quinsey, V. (1997). *The criminal recidivism process*. London, England: Cambridge University Press.
- (38) Žunić-Pavlović, V. (2004). *Evaluacija u resocijalizaciji*. Beograd: Partenon.

PAROLE RELEASE AND RECIDIVISM RISK FACTORS

Since their introduction in the Republic of Serbia to this day, by the amendments to the legislative materials, the formal postulates concerning the parole release have been altered a number of times. This paper depicts the changes in legal provisions on parole release in Serbia and the solutions in foreign systems, as well as the examples of good practice which are considered to be adequate for incorporating into our legislation. The subjects of the research are court decisions on parole release and consideration of recidivism risk factors. The goal is determination of different kinds and volume of scientifically and empirically proven factors which competent courts take into consideration while they release on parole. The research was done on a sample of 121 files of convicts serving their sentences in Užice County Jail and Padinska Skela Correction Facility. The research results indicate that in the course of parole release the facts, which have been determined to represent recidivism risk factors, are only partly taken into account.

KEY WORDS: parole release / recidivism risk factors / court / jail